

TEMA:

Om skolplikt, föräldrars rätt
och segregation

Vad som ofta diskuterats under senare tid i den alltmer mångkulturella svenska skolvärlden, är frågan om obligatoriskt eller frivilligt deltagande i kyrkorummet (som ofta erbjuder tillräckligt stora lokaler) i samband med skolavslutningar och liknande. Problemen som ställts är om elever som inte är troende eller tillhör annan religion än det aktuella kyrkorummet representerar skall behöva delta eller vara befriade från denna aktivitet, en fråga som bland annat aktualiserar beslutsrätten över aktiviteter som exempelvis de just nämnda. Är det upp till skolan att bestämma vilka som skall delta? Är det barnen själva eller deras föräldrar som skall bestämma? Och vad skall betraktas som en religiös aktivitet?

En annan, redan klassisk, problematik, som aktualiserats i Sverige och som lett till omfattande diskussioner och kontroversiella beslut i andra länder som exempelvis Frankrike, är hur skolan och samhällets myndigheter skall ställa sig till elevers bärande av burqa. Är den ett uttryck för förtryck av kvinnor? Skall varje enskilt fall bedömas och kanske godkännas om det är flickornas eget beslut (om det nu kan verifieras) eller skall den kommunikativa skolaktiviteten sägas ställa krav på att man kan se varandras ansikten för att just kunna kommunicera? Och hur skall vi se på (den allmänna) skolans möjligheter att befrämja interkulturell förståelse genom att vara en offentlig plats där olika kulturer möts kontra synsättet att (den fristående) skolan kan vara en förlängning av familjens kultur och värderingar som på denna bas skapar gemenskap och identitet.

En modernt klassisk utgångspunkt för den nämnda problematiken – utan att primärt ställa den i förhållande till det mångkulturella samhället – hur den nu skall sammanfattas, är Amy Gutmanns *Democratic Education* (1987) som redan i inledningen av sin studie ställer frågan om vem som bör ha auktoritet och bestämmanderätt över utbildningen. Hon utser staten, familjen (föräldrarna) respektive den enskilda individen/barnet som utgångspunkter för en diskussion där hon efterhand överskrider alla dessa tre som ensam auktoritetskälla och utvecklar en egen modell där de professionella, det vill säga lärare

och annan personal också ges ett utrymme. Den debatt som förts i Gutmanns efterföljd har varit omfattande, även som ett uttryck för den politiska filosofins expansion efter John Rawls mer generellt, men i Sverige råder hittills inget överflöd på politisk-filosofiska analyser av skolan. Uppenbart är dock att de politisk-filosofiska och rättsliga frågorna kommit att ställas i förgrunden alltmer sedan de stora förändringarna av det svenska skolsystemet runt 1989/90 med ett nytt styrsystem och friskolornas tillkomst. Därtill kommer läroplanerna från 1994 som ger en helt annan plats åt internationella rättighetsförklaringar och konventioner etcetera.

I kölvattnet av dessa förändringar har också nya forskningsfrågor ställts och ett nytt utbildningsvetenskapligt forskningslandskap är på väg att formeras. Redan har ett antal studier som kan insorteras under dessa nya områden producerats men forskningsfältet har definitivt inte satt sig och bör kanske inte göra det, utan de olika ingångarna representerar just en markerad pluralism, något som de artiklar som presenteras i detta nummer också är exempel på.

I SKOLPLIKTEN OCH DESS BEFRIELSEGRUNDER – OM PRAKTISK TILLÄMPNING OCH LAGSTIFTNING tas utgångspunkten i spänningsfältet mellan föräldrars bestämmanderätt i vissa frågor och statens roll. Författaren *Sara Högdin* beskriver och analyserar närmare innebörden av skolplikt och frågan om befrielse från enstaka inslag samt frågan om vem som ansvarar för att barn och ungdomar uppfyller skolplikten. Som bakgrund till de två studier som presenteras närmare i artikeln fungerar en enkätundersökning som påvisar att en, enligt författaren, förhållandevis hög andel av ungdomarna av sina föräldrar inte tillåts delta i ett eller flera utbildningsinslag. Det är framför allt barn [till föräldrar] födda i andra länder än Sverige och i högre grad flickor än pojkar som inte tillåts delta i idrotts- eller simundervisning och klassresa. Artikeln består mot denna bakgrund av dels en intervjustudie med rektorer och dels en studie av rättskällor beträffande skolplikten. I intervjustudien med rektorer på fyra skolor framkommer intressanta skillnader i skolors sätt att bemöta kraven bland annat i termer av om det är barnens eller föräldrars rätt som betonas. I studien av olika rättskällor konstaterar författaren bland annat att ”det står inte klart när familjens rätt till särart kan övertriumfera barns rätt till lika utbildning”. Det är också den typen av frågor som berörs i flera av de andra artiklarna.

Viktiga utgångspunkter för familjens och föräldrarnas rätt beträffande utbildning har i den svenska debatten varit och är fortfarande FN:s rättighetsförklaring och Europakonventionen, dokument som också kan vägas mot FN-konventionen om barnets rättigheter. Det var också de förstnämnda dokumenten som var centrala i den

tidiga fasen av de fristående skolornas etablering. En annan debatt som varit framträdande vad gäller de fristående skolornas expansion är om de bidragit till ökad segregation.

I *Bo Dahlins* artikel, FRISTÄENDE SKOLOR OCH SEGREGATION "GIVE A DOG A BAD NAME AND HANG HIM?", är budskapet att det förefaller vara så osäkert och vi tenderar att veta så litet om friskolornas eventuella segregeringseffekter att slutsatsen som kan dras är att föräldrar mycket väl bör ha möjligheten att välja skola för sina barn. Utgångspunkten för Dahlins artikel är just frågan om friskolorna bidrar till segregationen i betydelsen att "barn från familjer med olika social och kulturell tillhörighet förhindras att mötas och lära känna varandra i en gemensam 'skola för alla'". I artikeln granskas tre antaganden närmare, nämligen antagandet att segregation motverkar interkulturell förståelse, att segregation försvårar utvecklingen av personlig autonomi och kritisk självreflektion samt att barn från hem med "högvärdigt" kulturellt kapital söker sig till samma skolor. Slutligen diskuterar Dahlin kring i vilken mån staten *kan* vara neutral vad gäller "kulturspecifika föreställningar och värderingar angående 'det goda livet'", i synnerhet frågor som rör religion och livsåskådning.

Föräldrarätten till utbildning kan framför allt föras tillbaka på den engelske liberala filosofen John Locke. Som *Christer Hedin* visar i sitt bidrag, JOHN LOCKE OCH FAMILJENS MAKT ÖVER UPPFOSTRAN, så var Locke en varm förespråkare för mänskliga rättigheter men för Locke var samhället i första hand uppbyggt av familjer. Den rättighet han satte allra främst var äganderätten och han betraktade inte stora skillnader i rikedom som ett problem utan som rättvist utifrån meritprincipen. Han var också en stark försvarare av arvsprincipen som mänsklig rättighet fullt ut och menade att "varje familj måste se till att deras barn fostras till en obrottslig lojalitet med föräldrarna och därmed alla de förfäder som gjort släkten rikare".

John Lockes texter har, som artikelförfattaren understryker, trots att de skrevs under andra hälften av 1600-talet fortfarande ett stort inflytande och utgör i många avseenden utgångspunkter för den liberala politiska filosofin. Men hur ställer sig liberaler idag till de frågor som här anförts och vilka är deras riktlinjer? Följer de den klassiska eller moderna liberala politiska filosofins tankegångar eller är det andra synsätt som gör sig gällande? Hur skall vi exempelvis förstå ledande folkpartistiska liberalers argumentation för ett förbud mot religiösa friskolor?

I POLITISK LIBERALISM OCH SKOLANS RELIGIONSUNDERVISNING analyserar *Joachim Rosenquist* med utgångspunkt i John Rawls' båda arbeten *A Theory Of Justice* och framför allt hans senare *Political Liberalism* hur den politiskt filosofiskt liberala traditionen ställer sig till frågan

om religion i skolan. Genom att inledningsvis annonsera frågor som: bör skolan vara sekulär, är sekulär detsamma som neutral, vilken är den svenska skolans värdegrund, hur bör skolan förhålla sig till det kristna kulturarvet och har föräldrar en rätt att välja vilken världsbild deras barn skall omfatta – så vill författaren påvisa hur den moderna liberala politiska filosofin kan tänkas ställa sig till samhällets religiösa och kulturella mångfald. Noterbart är att Rawls i sitt senare arbete tar sin utgångspunkt i ”den rimliga pluralismens faktum” där moderna liberala samhällen präglas av en stor mångfald doktriner med sinsemellan oförenliga sanningsanspråk och moraluppfattningar. Författaren jämför Rawls’ uppfattning med andra moderna politiska filosofers som Habermas, Gutmann och Macedo som menar, vilket Rosenquist för fram, att ”skolans ambition att fostra alla elever till goda demokrater är legitim och bör [...] genomdrivas också mot föräldrarnas vilja, om detta skulle vara nödvändigt”.

Den potentiella motsättningen mellan föräldrars och barns rätt fokuseras bland annat i det av Vetenskapsrådet finansierade projektet *Utbildning som medborgerlig rättighet – föräldrarätt eller barns rätt eller* till vilket Rosenquist har en formell relation. Den problematik som detta projekt berör och som således också flera av detta nummers artiklar tangerar är vad som kan benämnas utbildningens politiska filosofi grundat just i frågan vad utbildning som medborgerlig rättighet kan innebära. Det nämnda projektet utgör samtidigt ett exempel bland flera andra på vad som kan ses som ett kommande studieobjekt för pedagogik och närliggande vetenskaper, ett studieobjekt som detta nummer också exemplifierar olika ingångar till.

Tomas Englund